

ետքն Բելայ հրամանաւ եւ Բիւրասպեայ սաղարանօրը փայտաղոյտ ելլալը՝ այրուելու համար, եւ հրաշքով մը ազատիլը, ամենաքանչեւի կերպով պատմուած են. ի զուր կը ջանայ ընթերցողը բիծ մը դըռնալ ասոնց մէջ. ամէն բան անհուն ճարտարութեամբ մը յարմարուած է...

Սրտաշարժութեան կողմանէ՝ ասկէ վար չեն մնար Ձահրատայ եւ Հայկակայ մահը, Դահանայ եւ Բորանէին դրուադը եւ ուրիշ շատ կտորներ. Բորանէին աղետաւոր մահը կարգալու ատեն՝ թափած արցունքներս իրեն ամենամեծ դուլետներն են. Դանանայ դէպքը, որ որսի մը ատեն կը պատահի՝ լի է հովուական բուրմունքներով:

Բայց անով ալ դո՛ւ չեղաւ մեր քերթողը. ուղեց որ հովուերգութեան համար ունեցած հանճարն ալ ցուցնէ եւ Ատատայ դրուադը ստեղծեց. անոր քովն է որ կը հանդէսն Բերոր եւ Ներսէս եւ Թաթուլ, երբ Ապահ նաւամարտէն ետքը՝ դաշտի վրայ կը պատերազմի. հոն նաեւ շատ մը թափառելէն ետքը՝ կու գայ դըրգասուն Արուսեակը, որ չի կարենալով ժողովալ պատերազմի քստմնեցուցիչ տեսարանին՝ կը փախչի խորանը դառնալու համար, եւ ճամբան կորսնցնելով կը հասնի Ատատայ հիւղը. կարծես թէ հեռուէն մէկ նմանութիւն մըն է Թասսոյին՝ որ էրմինիան շատ մը թափառեցնելէն ետքը՝ հովուի մը խրճիթը կը հասցնէ. բայց թեւեւ, եթէ ուղեանք բաղդատել երկուքն ալ, Թասսոյինը աւելի գորովական դրոշմանք, իսկ մեր քերթողինը աւելի սրտաշարժ եւ տխուր: Եւ իրաւոյն, ի՞նչ աւելի տրամալի՝ քան դիւերորը որ հիւղին մէջ նստած, մտքով անդադար իւր Ապահին քովը կը թռչի, որ ո՞ր դիտէ՝ նոյն ատենը ինչ արիւթիւններով կը հռչակուի, եւ կամ թէ ո՞ր քաջին հարուածներէն ինկած կը պառկի պատերազմի դաշտին մէջ... Բայց հոս ալ քերթողին գլխաւոր նպատակը Հայկին ամենուն սիրելի ըլլալն յայտնել է. ո՞րպիսի ուրախութեամբ Ատատ կընդունի իւր հիւրերը ի լուր անուան ասեղազօր դիւցազնին, եւ ո՞րպիսի տըրտ-

մութեամբ կը հարկադրուի իրենցմէ բաժնուելու...:

Սակայն հովուական բանաստեղծութիւնը կը թողու մեր քերթողը՝ քնարերգականին երթալու համար. Թէ ուրիտոսի սրինդը կը ձգէ՝ Պինդարոսի զօրաւոր փողը առնելու համար, եւ Հայկանուշայ բերանը դրած երգը Մանիտոնի տաղերգութեանը, որ Բելայ սպանմանէն ետքը կու գայ, եւ ուրիշ քանի մը կտորներ, սքանչելի օրինակներ են քնարերգակ բանաստեղծութեան:

Հապա ի՞նչ ըսենք այն հրաշալի Նախերգանքին համար՝ որ Միլտոնին հետ կը մրցի. կարծես թէ մեր քերթողը ուղեր է յափշտակել վեհ բանաստեղծին փառքը, որ ստացած է իւր Դրախտ կորուսելոյն սկզբնաւորութեամբը. չկայ Հայկին նախերգանքին մէջ այնպիսի ճոռոմաբանութիւններ, որոնք այնքան արհամարհուած են քերթողականին վեհադոյն վարժապետէն. և վեր. Հ. Արսէնը իւր քերթուածը սկսելու ատենը ամենախոնարհ և միանգամայն վսեմ կերպով մը կը նախաշաղկէ...:

Բայց իրաւունք ունին ըսողները թէ la poésie est l'éloquence dans toute sa force et avec tous ses charmes. որչափ որ Հայկը կը կարգայի, այնքան աւելի կընդունէի այն կարծիքը. կը տեսնայի որ ինչպէս քերթողութեան՝ նոյնպէս պերճախօսութեան մէջ մեր քերթողը իւր հարստութիւնները լիաճեռն կը ծաւալէ: Կուրիտի-լիանոսին ըսածը՝ թէ Հոմերոսին ճառերը ճարտասանութեան ամենաճշգրիտ դադափարը են, մեր քերթողին ալ սքանչելի կերպով կը յարմարի. Հայկայ բոլոր ատենաբանութիւնները, Մանիտոնի Հայկակայ վրայ արտասանուած դամբանականը եւ ուրիշ շատ մը կտորներ՝ ճարտասանութեան ամենազեղեցիկ կտորներուն կը հաւասարին. բայց այս ճարտասանութիւնը աւելի կը ցուցնէ մեր քերթողը բոլորովին չոր նիւթերուն մէջ, ինչպէս է նոյնի սուրբ Կրօնից վրայ ըրած ճառը՝ խառնամբոյ խուժանը համոզելու համար, որպէսզի Բիւրասպեայ օճապատիւր պատ-

ճառաբանութիւններէն չի խաբուին. այն ճառը ուր որ քերթողը աստուածաբանութեան բարձր կտորներուն ելլալով՝ կը ջանայ ճարտասանական եւ քերթողական ծաղիկներով այն ցամաք ապացոյցները դուարձալի ընել. նոյնպէս են նաեւ Բիւրասպեայ ցնորարանութիւնները, որոնք ըստ ինքեան ամենաճանձրանալի բաներ կըլլային՝ եթէ քերթողը զանոնք չի քերթողացնէր կարգէ դուրս հանճարով մը: Անշուշտ ոմանց երկայն երեւնան քիչ մը, Բայց բոլորն ալ անհրաժեշտ էին. եւ ասով վ. Հ. Արսէնին քերթուածին մէջ ասէն կարգի մարդու վերաբերեալ բաներ կան...: Այս ցամաք նիւթերը հեշտալի ւանդ այն երգին մէջ՝ ուր Արարչութիւնը նկարագրելէն ետքը, մեր պատմութեան ամենամեծ և արժանաւոր դէպքերը պատկերի մը մէջ կամփոփէ. երբէք պատմութիւնը այնքան աստիճանի զեղեցիկութեան չէր հասած նոյն իսկ քերթողաց ձեռքը, երբէք peindre à grands traits ըսած բանը այն կատարելութիւն չէր ունեցած նաեւ ամենամեծ մատենագրաց հետ. բոլոր մեր ազգին պատմութիւնը դրեթէ այն դըլխուն մէջ կը դառնուի, եւ Միլթոնը Արբա-հօր ներքողը փառաւորապէս այն դրուադը կը դրցէ...:

Բայց կըրցայ մեր քերթողահօր անադին

Ces vers, nous les verrons au grand jour apparaître;
Le monde les attends! moi qui les ai vus naître,
Je leur donne en passant le salut d'avenir;
Mais la foule à l'envie viendra pour les bénir,
Et s'enivrer au chant de ton gosier sonore.
Comme l'oiseau des cieus, chaque jour à l'aurore
S'élève de nouveau vers le flambeau du jour
L'œil rayonnant de joie et le cœur plein d'amour,
Ainsi quand de ton sein le flambeau du génie
Lancera ce rayon d'une nuit d'insomnie
Chaque être qui respire et porte un cœur en soi,
A son réveil aussi s'écrit: « Gloire à toi ».

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՐԱԳԱՇ

1856, Փետրուար 21

(Տարբեր դրով՝ ընթերցեալ զճեղագիրն ի Պոլիս)
(Բնագիրը՝ 19 էջ, մեծութիւն 13½×21)

հանճարոյն դադափար մը տալ. կըրցայ այն ամբաւ տպաւորութեանց՝ զոր ունեցայ յընթերցումն այս հրաշալի քերթուածին, դոնէ մէկ մասը յայտնել...: Երանի՜ թէ կըրցած ըլլայի. ապա թէ ոչ յուսամ որ իմ անկատարելութիւններս պիտի լեցնէ զերհամբաւն Պարթեւլմի, որ Հոմերոսին վրայ խօսելու ատենը այսպէս կ'ըսէ. «Ո՞ր արդեօք իցէ այրն որ դասս զքաղաքականին դիտութեան տայ օրէնսդրաց, որ տրամաբանութիւն ուսուցանէ իմաստասիրաց, հրահանգել բերկրութեամբ քերթողաց, շարժել համոզել հոգեւորաց, որ տայ փթթել ընածին հանճարոյն ամենայն մարդոյ, եւ որ յայնպիսի իմն վեհական բարձրութեան անցեալ կայ՝ զի եւ ոք ի մարդկանէ մի՛ ժտեսցի ի վէպ ընդ նմա ելանել, որպէս ընդ արեգականս որ լուսաւորէն զմեզ: Ո՞ր արդեօք իցէ այրն, աղէ՛, ասա՛. նա ինքն է Հոմերոս»: Հոմերոսին տեղ՝ վ. Հ. Արարչութիւնը, կընանք Պարթեւլմի բոլոր սէն դնելով, կընանք Պարթեւլմի բոլոր ըսածները մեր քերթողահօր վրայ դարձնել...:

Յաւել այս ամենայն կատարելութեանց վրայ սքանչելի եւ մեծաւայելուչ տաղաչափութիւն մը, պարզ, զեղեցիկ եւ վըսեմ լեզու մը, եւ կընայ մէկը այն ատեն ազօտ դադափար մը ունենալ Հայկ Դիւցազնի վիպաց: